De Kaap

Juni 2020

Stichting Vrienden van
Rottumeroog en Rottumerplaat

DE KAAP

Nieuwsbrief

van de

Stichting Vrienden van Rottumeroog en Rottumerplaat

Juni 2020

Redactie
Mark Stuijt

Eindredactie en lay-out:
Henk Postma
Dick Spijker

Redactieadres:
m.stuijt@fryslan.nl

Fotografie:
© Henk Postma, tenzij anders vermeld
Bovenste vier foto's inzet achterblad:
© Rob de Wind

Druk:
Drukkerij Sikkema—Warffum

ISSN: 2352-295X

De redactie heeft getracht alle rechthebbenden op fotomateriaal te benoemen. Wanneer dit onverhoopt niet overal kon, wordt rechthebbenden verzocht zich bij de redactie te melden.

www.rottumeroog.org
www.rottumerplaat.org
www.facebook.com/vriendenvanrottum

Voorzitter:
Dick Spijker
Laplacestraat 80-1
1098 HZ Amsterdam
06-14942187
dickspijker@xs4all.nl

Secretaris:
Erik de Graaf
Katershorn 13
9989 EW Warffum
06-36452200 / 0595-422243
vriendenvanrottum@gmail.com

Penningmeester:
Jan Nijland
Nachtegaalplein 6
6998 AZ Laag-Keppel
06-22912119 / 0314-382406
jancnijland@live.nl

Bankrelaties: NL33ABNA0818119888 (ABN/AMRO) of NL88INGB0006320411 (ING)

Ongemak

Dick Spijker

‘Ik hoop dat dit bericht u in goede gezondheid bereikt.’ Op websites over taal staat die zin met een dikke stip op nummer 1 van het lijstje met allerslechtste openingszinnen van een brief of artikel. De bedoeling is natuurlijk goed. Ik hoop immers dat u in goede gezondheid verkeert, het huisarrest nog niet beu bent, en niet in een sociaal isolement bent terechtgekomen. Op die manier had ik dus eigenlijk beter kunnen beginnen volgens de taalgeleerden.

Groningen, de provincie waar ‘onze’ eilanden deel van uitmaken en waar het grootste deel van onze donateurs woonachtig is, is het minst getroffen door het virus. Apart is het dan om te vermelden dat mijn kring van familie, vrienden en kennissen slechts één coronapatiënt telt: een Groninger. Gelukkig kan ik u melden dat het inmiddels een stuk beter met hem gaat.

Net als nagenoeg alle bewoners, bedrijven en organisaties in Nederland, heeft natuurlijk ook de SVRR te maken met de gevolgen die de virusmaatregelen met zich brengen. Zo hebben wij moeten besluiten om de donateursdag dit jaar niet door te laten gaan. Met potlood hebben we die nu voor het najaar van 2021 gepland. Liever wat verder weg dan het gebruikelijke voorjaar, want dan is de kans kleiner dat we de dag nóg een keer moeten uitstellen of verplaatsen. In 2021 bestaat onze stichting dertig jaar. Reden om dan extra flink uit te pakken en het gemis van dit jaar ruimschoots goed te maken!

Ook het vrijwilligerswerk en de excursies kunnen geen doorgang vinden. Hoewel er op de eilanden meer dan voldoende ruimte is om anderhalve meter afstand tot de medevrijwilligers te bewaren, is dit in de behuizing en zeker onderweg op de schepen niet goed mogelijk. Om die reden zijn er strenge voorwaarden voor de vogelwachters op Oog en Plaat en worden vaarbewegingen tot een minimum beperkt.

In deze Kaap kunnen we u wel enige nieuwe ontwikkelingen melden. Overleg hebben we natuurlijk wel. Als moderne organisatie hebben wij recentelijk voor het eerst in ons bestaan een online bestuursvergadering gehouden. Daar kleven zeker nadelen aan, maar het was goed om elkaar toch te spreken en een aantal afspraken te kunnen maken. En zo overleggen we ook met de mensen van Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat.

Veel van onze vaste kosten gaan gewoon door, zoals het drukken en verzenden van de Kaap (verreweg onze grootste kostenpost). Bij het controleren van de boeken ontdekte onze penningmeester Jan Nijland dat een enkeling zijn/haar donatie over 2020 nog niet heeft overgemaakt. Het zal aan de aandacht zijn ontsnapt, maar gezien het bovenstaande verzoek ik die donateurs vriendelijk om het bedrag alsnog over te maken.

Deze Kaap heeft een nieuw jasje. Onlangs is Henk Postma toegetreden tot de redactie en uit zijn grote archief met foto’s van de Rottums heeft hij deze fraaie foto’s voor de voor- en achterkant gekozen. We zijn daar heel erg blij mee, Henk!

Ik wens u veel leesplezier, maar bovenal een goede gezondheid!

Wad bij Rottumerplaat

Vrijwilligerswerk en excursies

Albert Buursma & Wim Dijksterhuis

Helaas is er onder de heersende omstandigheden weinig goed nieuws te melden over de excursies en de werkdagen en -weken. Bij overleg met Staatsbosbeheer (dat – op zijn beurt – weer overleg over de situatie heeft gehad met Rijkswaterstaat en de Waddenunit) is gebleken dat al deze zaken in 2020 niet plaats zullen vinden.

Excursies Rottumeroog
Een ieder die bekend is met de 'Noordster' zal zich in kunnen denken dat de 1,5 meter-maatregel van het RIVM op dit schip moeilijk te handhaven is. Er zou dan maar een zestal mensen mee kunnen (gezien de situatie onderdeks; bij slecht weer etc.). De kostenbatenverhouding is dan zo onevenredig dat Staatsbosbeheer besloten heeft de excursies voor dit jaar definitief te schrappen.

Werkdagen en -weken Rottums
Een soortgelijk verhaal betreffende de RIVM-regels gaat op voor de opruimwerkzaamheden. Op Rottumerplaat zitten sinds begin juni vogelwachters, die er waarschijnlijk blijven tot en met augustus. Deze moesten tevoren worden getest of zij virusvrij waren en moesten vanwege die regels op het achterdek van de 'Harder' blijven.
Helaas gaan dit jaar ook de werkdag op Oog en de werkwe(e)k(en) op Plaat definitief niet door. Rijkswaterstaat heeft de knoop doorgehakt en dit besluit recentelijk genomen. Als voornaamste reden wordt genoemd dat op basis van de 1,5 m-regel van het RIVM nauwelijks mensen met de 'Harder' van de Waddenunit mee mogen. Voor RWS is dat doorslaggevend om te besluiten dat dit zomerseizoen definitief wordt afgezien van de werkweken en werkdag op de Rottums, hoewel men dit ten zeerste betreurt.

Verbodsborden van Rottum

Jan Nijland

Een aantal jaren geleden stonden ze nog op vele plaatsen op de beide eilanden de bekende groene borden met de tekst:

Rottum - Kwetsbaar gebied
geen toegang
art. 20 Natuurbeschermingswet 1998
art. 6 Wet beheer Rijkswaterstaatswerken
art. 461 Wetboek van Strafrecht

Deze zijn nu vervangen door de bekende okergele borden.

Via Staatsbosbeheer hebben we een aantal oude borden gekregen. Voor onze donateurs, maarrrrrr deze geven we niet zomaar weg. We vragen de gelukkigen om een zelf te bepalen bijdrage op onze rekening te storten en daarbij te zetten t.b.v. de KNRM. We hebben met de reddingsmaatschappij afgesproken dat als alle borden in goede handen zijn overgegaan we het totale bedrag op hun rekening storten. Deze geste wordt daar zéér gewaardeerd.
De borden zijn van aluminium en aan beide zijden gelakt. Gewicht is ca. 700 gram. Grootte is 43cm bij 30 cm.

Kort corona-nieuws

Jaap Kloosterhuis

De bebording staat, het onderkomen was gereedgemaakt, de vogelwachters waren er klaar voor en de lente lag ook helemaal op schema, maar……. Toen kregen we, net als de rest van de wereld, te maken met het coronavirus.
De regelgeving maakt het brengen en halen van vogelwachters onmogelijk. Deze situatie betekent een enorme teleurstelling voor de vogelwachters en heeft ook tot gevolg dat de monitoring en tellingen voorlopig stil staan.
Geruststellende gedachte is wel dat de vogels gewoon komen en gaan en dat de natuur geheel volgens de kalender ontluikt. Daar zijn geen mensen voor nodig. Het toezicht en de bewaking gebeurt intussen vanaf inspectieschip ‘Harder’, die meer nog dan normaal in de omgeving surveilleert. Voorlopig is het nog onzeker wanneer de coronamaatregelen zodanig zijn dat de vogelwachters op een verantwoorde manier naar het eiland kunnen.

Ode aan Rottumerplaat

Erik de Graaf

Rottumerplaat staat volop in de belangstelling. In de vorige Kaap schreven we over het dagboek van de vogelwachters Aaldrik Pot en Nicolette Branderhorst, die het eiland in het broedseizoen van 2019 bewaakten. Op de valreep konden we in januari nog een paar regels kwijt over het boek van een andere vogelkenner in het gebied. Vanaf 2011 bivakkeerde Barwolt Ebbinge vaak op Plaat, meestal samen met zijn vrouw Doortje Dallmeijer. In Rottumerplaat. Verboden eiland in de Waddenzee doet Barwolt verslag van de 435 dagen, die hij inmiddels op het eiland doorbracht. En Doortje, die we bijna alleen maar met camera kennen, zorgde voor de foto’s.

Het is een prachtig boek geworden, waarin uiteraard veel aandacht is voor alles wat vliegt. Van eidereend tot rotgans en van zilvermeeuw tot visdief. Zoals het een bioloog en vogelaar betaamd brengt hij ze allemaal onder in lijstjes aan het eind van het boek. Een kleine vijftig soorten heeft hij in de loop der jaren zien broeden op Rottumerplaat. Er komen zangvogels langs en roofvogels. Barwolt en Doortje komen na een bezoek van de slechtvalk nog dagenlang de resten van zijn slachtoffers tegen. In twaalf pagina’s met tabellen wordt de grote variatie aan waarnemingen duidelijk. Zijn wetenschappelijke achtergrond verraadt Barwolt niet, gelukkig. Maar nog mooier dan de tabellen zijn de talloze verhalen over het dagelijks leven op het verboden eiland, het eiland waar bijna niemand komt.

Veel aandacht is er ook voor de cultuurhistorie van Rottumerplaat in het Groninger Wad. Die begon eigenlijk pas halverwege de twintigste eeuw, toen Rijkswaterstaat en oude Noordwestplaat uitbouwde tot golfbreker voor de Groninger kust. Barwolt schrijft over stuifdijken, hoofdpuindammen en rijshoutschermen. Hij bezoek de noeste eilandarbeiders van Rijkswaterstaat en laat hen vertellen over hun jaren op Plaat. Het plan was om Barwolt en Doortje uit te nodigen voor de donateursdag van de Vrienden van Rottum, maar dat is verhinderd door de coronacrisis. Hopelijk kunnen we die schade in de loop van 2020 of volgend jaar inhalen. Tot die tijd moet u het doen met de Ode aan Rottumerplaat in boekvorm. Zeer de moeite waard. Het is te koop bij iedere goede boekhandel.

Barwolt Ebbinge, *Rottumerplaat. Verboden eiland in de Waddenzee* (AtlasContact, 2020) ISBN 97-89-04503019-7; prijs 24,99 euro.

Een nachtmerrie voor natuurliefhebbers: plannen voor een metropool met 150.000 inwoners bij Rottumeroog, verbonden met het vasteland via een monorail… In 1981 stond bij een artikel in het* Nieuwsblad van het Noorden *over het plan van een dam naar Ameland (dat nu weer actueel is) een bijzondere kadertekst, getiteld 'Met de monorail naar Sparredam'.[1]

'Sparredam' als metropool bij Rottum

Rottumer rariteiten (I)

Albert Buursma

Dam naar Ameland
De dam naar Ameland was een schrikbeeld van natuurminnenden: het provinciebestuur Friesland was echter van gedachten dat men vanaf Leeuwarden toch wel binnen een half uur tot drie kwartier met de auto aan het strand kon liggen wanneer er een verbinding via een dam kwam…

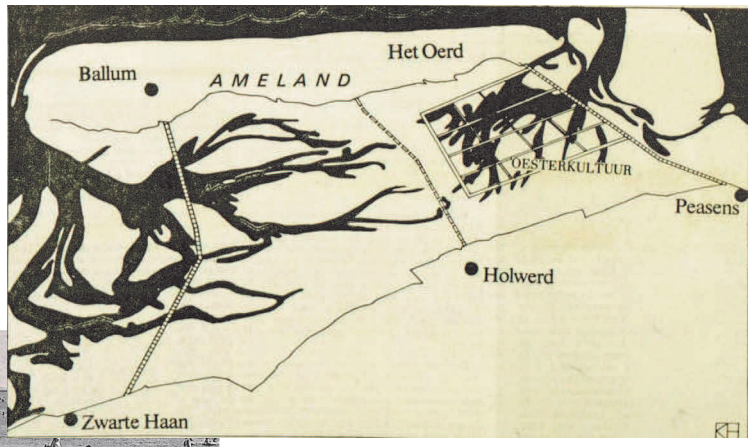

Het 'Twee dammenplan' van Teding Berkhout. Alleen de dam boven Holwerd werd uitgevoerd (Leeuwarder Courant, 30-12-1981).

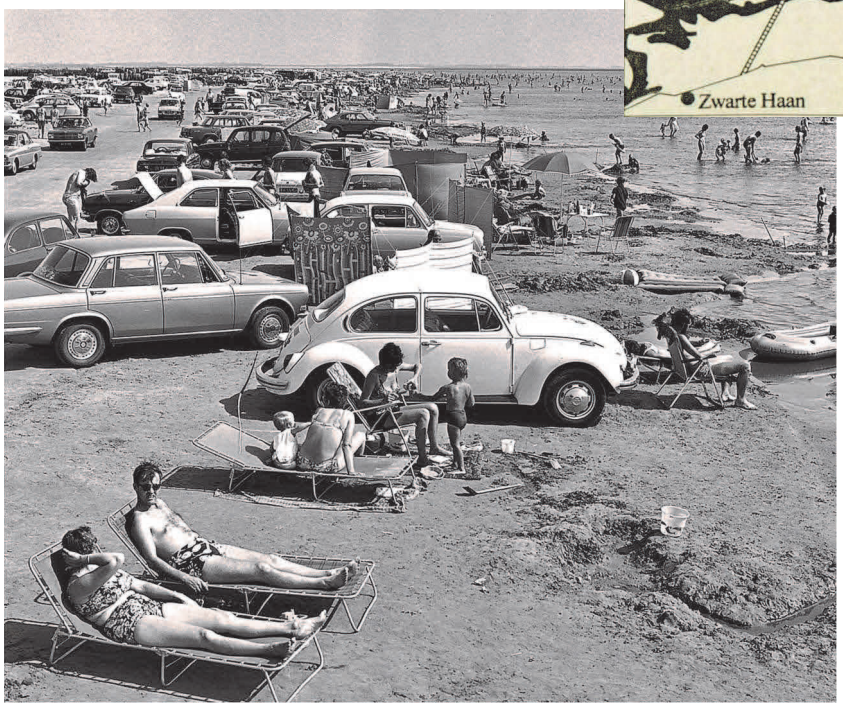

Recreanten aan het Lauwersmeer, begin jaren '70 (Foto Willem Wilstra).

In bovengenoemd artikel wordt verwezen naar het 'Twee-dammenplan' van de Deventer jurist en ondernemer jhr. Teding van Berkhout, begin-jaren '90 van de 19e eeuw. Het voorzag in drooglegging van een gedeelte van de oostelijke Wadden door aanleg van een tweetal dammen vanaf Ameland naar de Friese kust. De westelijke dam liep van de waddenkust onder Ballum richting Zwarte Haan (zie kaartje); de andere liep eveneens van de Amelander Waddenkust, ongeveer westelijk van het Oerd, richting Holwerd.[2]

Afsluitingsplannen
Wat betreft de geheel of gedeeltelijke afsluiting van de Waddenzee verschenen er door de jaren heen de meest fantastische plannen. Zo had ir. Johannes Th. Thijsse, zoon van de bekende natuurliefhebber, een onbesuisde toekomstvisie. Hij droomde van de drooglegging van de westelijke Waddenzee, omstreeks 2000, met op het Posthuiswad onder Vlieland een gigantische internationale luchthaven. Na talloze negatieve reacties uit binnen- en buitenland trok een geschrokken Thijsse het plan in.
Het daardoor ontstane vacuüm werd vrijwel terstond opgevuld door bedrijfseconoom Th. Mollinga. Zijn plannen waren evenmin bescheiden. Hij wilde de driehoek Harlingen-Vlieland-Texel transformeren tot een havengebied ter grootte van 30.000 ha. Deze 'Fryske Poarte', geschikt voor mammoetschepen, moest het Noorden verlossen van de economische malaise.

Wim Faber (van achterflap Maank spouken en spelnemboardjes).

Willem Faber

Terug naar de plannen in de Oostelijke Wadden. Het was de Groninger architect Willem Faber, die in 1967 onder Rottumeroog een metropool voor maar liefst 150.000 inwoners wilde aanleggen: 'Sparredam', naar analogie van het Sparregat, een geul bij Rottum. Wim Faber (Zutphen 1927-Groningen 2006) was de zoon van de bekende kunstschilder Johan Faber, lid van de Groninger kunstkring 'De Ploeg'.[3]
Via zijn vader kwam Wim in contact met de Groninger auteur Jan Boer en ging zelf schrijven in het Hogelandster dialect. Hij publiceerde verhalen en gedichten in bladen als *Krödde, Toal en Taiken* en in het Oost-Friese tijdschrift *Diesel*. Daarnaast verschenen van hem ook boeken en bundels. Zoals *Sint Maarten/ Sunte Meerten* (1989) met 150 liedjes. Een ander boek was *Maank Spouken en Spenelboardjes* (1980: *Tussen spoken en werkkabouters*) met volksverhalen, met een aardig verhaal over Noordpolderzijl.

Sparredam

Tot zover de achtergronden van Faber. Als veertigjarig architect had hij in 1967 grootse plannen met zijn provincie. Met een economie die booming was, een ongekende welvaart en een bevolkingsexplosie, groeiden de bomen nog de hemel in. Een artikel 'Sparredam-van-morgen biedt nog leefruimte' was gebaseerd op Wims bijdrage aan een expositie tijdens het internationaal dansevenement '*Op Roakeldais'* in Warffum. Deze had als thema 'Leven met water'.[4]
Het afsluitend gedeelte daarvan toonde Fabers toekomstvisie, met een knipoog. Hij dacht zijn nieuwe stad 'Sparre-dam' noordelijk van Delfzijl, op deels nog in te polderen grond. Zijn idee was, geheel in de trend van de jaren '60, een woonklimaat te scheppen, waarbij mensen in vrijheid leefden zonder overlast van de medemens. Daarbij profiteerden zij zoveel mogelijk van de natuurlijke gesteldheid van het gebied, waarbij ieder zijn deel had aan recreatie en natuur. Die twee onderdelen waren populair in een periode met toenemende vrije tijd, vakantiegeld en de hang naar een zekere ongereptheid in een 'dichtslibbend' Nederland.

Utopistich ontwerp

Fabers ontwerp behelsde een ronde stad, omgeven door een ringweg voor openbaar vervoer, bijvoorbeeld een monorail langs de natuurlijke waterlopen in het gebied. Een bestuurscentrum was voorzien op een eiland tussen de waterlopen met daar vlakbij kantoren en winkels, waarvan de naastgelegen parkeerplaatsen 's avonds plaats boden aan bezoekers van cultuurcentra zoals een schouwburg en een concertgebouw. Hoofdverkeersaders die Sparrendam doorsneden, verdeelden de metropool in wijken, die voornamelijk voetgangersdomein zouden zijn. De afstanden tussen woonwijken en voorzieningen bedroegen minder dan 500 meter, zodat ze gemakkelijk te voet afgelegd konden worden. Bovendien was het ontwerp dusdanig dat men geen verkeerswegen hoefde over te steken.
Het geheel was rijkelijk voorzien van 'groen'. Faber vond 'dat de mens in zijn recreatie moet wonen'. Zelfs bewoners van hoogbouw hadden nog een tuintje bij iedere torenflat. Door handhaving van natuurlijke waterlopen kon ieder een bootje voor de deur hebben liggen. Voor degenen die zich minder tot het water aangetrokken voelden boden parken en bossen rond Sparrendam 'verpozing'.

'Eemslandmetropool'

Het was een utopistisch toekomstbeeld, maar toch… Nog begin-jaren '70 projecteerden planologen in Noordoost-Groningen een 'Eemslandmetropool'. Daarin was voorzien dat Delfzijl en Appingedam met omliggende dorpen aaneen zouden groeien tot een stad met 150.000 inwoners. Dat hing samen met de in 1967 gestarte aanleg van de Eemshaven, waarvan de bekende waterstaatkundige Johan van Veen geestelijk vader was.
De geschiedenis leert dat het allemaal niet zover is gekomen. In het jaar van oplevering van de haven, 1973, brak de oliecrisis uit, die vooral de petrochemi-

Een nog vrijwel lege Eemshaven in 198 (Beeldbank Rijkswatersaat RDJ-017-04).

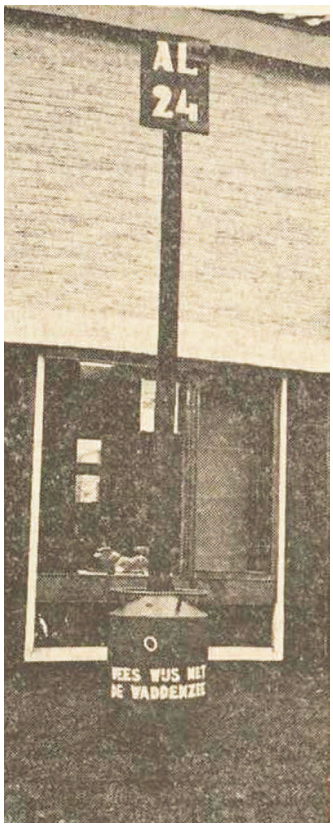

Het baken in de tuin van Faber (Nieuwsblad van het Noorden, 12-2-1974).

sche industrie wereldwijd zwaar trof. Koningin Juliana sprak bij de opening nog over een 'Tweede Rijnmond', maar de desolate haven moest nog lang op een behoorlijke invulling wachten.[5]
Wim Faber ging verder met beide voeten op vaste grond als architect, maar onderdelen van zijn bovenstaande visie speelden bijvoorbeeld nog een rol bij zijn plannen voor een Herestraat in Groningen als voetgangersgebied.[6] In 1988, inmiddels een zestiger, hield hij zich bezig met nieuwe woonvormen voor bejaarden op het Hogeland.[7]

Epiloog

En zijn visie op de Waddenzee? Dacht Faber daar nog hetzelfde over? Natuurorganisaties hadden inmiddels succesvol geageerd tegen verdere inpoldering van de Dollard.[8] Medio jaren '70, met 'alternatieve tuinversiering in opmars' die de traditionele kabouter bedreigde, tooide de architect zijn voortuin aan de Acacialaan in de Groninger wijk Selwerd met een opvallend attribuut. Zijn woning kreeg daardoor bij buurtkinderen bekendheid als 'het huis met de rode melkbus'.[9]
Die 'melkbus' was echter een baken dat dienst had gedaan voor de scheepvaart. Saillant detail is, dat dit het opschrift droeg: 'Wees wijs met de Waddenzee', een destijds bekende slogan van de Waddenvereniging. Ook volgens Faber moest de Waddenzee blijven, zoals die was. Blijkbaar had hij daarmee het idee van een groots 'Sparredam' definitief verlaten…

Voetnoten

1. *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 december 1981.
2. Enno de Wit, *Langs de randen van Nederland* (Amsterdam 2013).
3. Webloug, Activiteitensite van Centrum Groninger Taal en Cultuur, https://www.webloug.nl/willem-faber/ (geraadpleegd 25 mei 2020).
4. *Nieuwsblad van het Noorden*, 3 juni 1967.
5. Karel Essink,
6. *Nieuwsblad van het Noorden*, 27 mei 1967.
7. *Nieuwsblad van het Noorden*, 1 juni 1988.
8. Carla Alma, *De Dollard. Een dijk te ver* (Bedum 2017).
9. *Nieuwsblad van het Noorden*, 12 februari 1974.

Rottumeroog

Zoals we allemaal weten loopt de bebouwing op Rottumerplaat tegen de houdbaarheidsdatum aan. Met man en macht weten we tijdens werkweken ons onderkomen in de benen te houden maar het einde is technisch gezien in zicht. Met hoeveel inzet en liefde we hier ook aan hebben gewerkt ieder jaar!

Verbouwing op Rottumerplaat

Henk Middendorp

Als Rijkswaterstaat zijn we daarom met een projectteam, waar ook Staatsbosbeheer (Jaap Kloosterhuis en Dennis Moerkerken) deel van uit maakt, druk bezig met de voorbereidingen tot, laten we zeggen, 'verherbouw' op Rottumerplaat. Op Rottumeroog zullen we in de nabije toekomst, in bescheiden vorm, ook nieuw gaan bouwen.

Op basis van gesprekken met vele belanghebbenden (denk aan: uiteraard de SVRR, Jan Kostwinner en Freek Jan van de Waddenunit en een aantal Vogeltellers) hebben we bepaald wat de eisen en wensen ten aanzien van de onderkomens zijn.

Kort samengevat gaan we een onderkomen voor vier personen (verdeeld over twee slaapkamers) bouwen. In bijzondere gevallen (denk aan de werkweken) moeten er in het gebouw acht fatsoenlijke slaapplaatsen beschikbaar zijn. Dit alles binnen de contouren van het huidige leefgebouw, de fundering is immers herbruikbaar. De rest van de bebouwing zal worden gesloopt.

Ook de loods zal worden gesloopt, de technische staat is slecht en de werkplaats en generatorruimte zijn niet meer nodig. Op de huidige locatie zal een nieuwe loods gebouwd worden met eenzelfde oppervlakte zodat de trekker en handkarren binnen kunnen blijven staan. Een deel van deze loods zal als schaftlokaal met keukenblok ingericht worden. Zo hoeft er straks niet meer in de woonruimte gegeten of omgekleed te worden zodat het schoon en opgeruimd blijft. Ook de nieuwe loods zal goed geïsoleerd worden, in gevallen zoals MSC Zoe of een olieverontreiniging

Henk Middendorp tijdens de Oefening Oil Alert-2017.

Gebouwen Plaat. Deze foto uit 2016 toont de oorspronkelijke toren die later afgebroken zal worden vanwege door zwam aangetaste fundering).

kan er dan met een grote groep vrijwilligers op stretchers geslapen worden.
Een laatste bouwwerk dat zal worden opgericht is een nieuwe uitkijktoren. Deze zal op de huidige fundering én in dezelfde verschijningsvorm als de oude worden teruggebouwd. Rottumerplaat zal vanaf Oskerderziel (Noordpolderzijl) dus als vanouds herkenbaar zijn!

Uitgangspunt voor de verherbouw is duurzaamheid in de brede zin van het woord. We hergebruiken bouwmaterialen waar mogelijk, we wekken energie lokaal op en de werkzaamheden zoals sloop, aanvoer en bouw dienen qua verstoring, uitstoot en tijdsduur tot een minimum beperkt te worden. Idealiter bouwen we "prefab" op de vaste wal zo veel als mogelijk en voeren we dit in één vaarbeweging aan. Ook hebben we recent gesproken met een bedrijf dat met ons gaat onderzoeken of het opslaan van zonne-energie in waterstof een haalbare optie is. De zon schijnt immers niet altijd en zeker in de koude maanden wil je een energiebuffer op het eiland aanwezig hebben zonder dat er direct een aggregaat aangezet moet worden.

Op dit moment liggen bovenstaande wensen bij twee architecten die met een ontwerp zullen komen. Met de beste gaan we verder in het proces. Uiteraard zullen jullie meegenomen worden in het vervolgtraject in de volgende Kaap!

Wad bij Rottumerplaat

Ratelend verdwijnt het anker naar de zandige bodem in de snelstromende geul. Het water stroomt met flinke snelheid van oost naar west, op zoek naar het zeegat om zich te vermengen met het Noordzeewater. Maat Jan zet de ankerketting vast – de schipper doet de oude DAF-motor van de MS Noordster uit.
Na ruim 3 ½ uur varen van Lauwersoog naar Rottumeroog valt dan eindelijk de stilte over ons heen. De laatste dieseldampen verdwijnen, we horen het water langs de boorden van de oude omgebouwde garnalenkotter klotsen. Wie goed kijkt ziet dat de aankondiging dat we bij de bushalte gaan stoppen domweg klopt. Daar staat hij dan, de gele paal, op het Wad, in de middle of nowhere, nog ingegraven door Louis.

Op excursie naar Rottumeroog
Over vasthouden en loslaten

Klaas Laansma

In de verte lonkt het eiland. Rechts De bushalte van Louis.

Verlangend kijken de 30 gasten naar het onbewoonde eiland. Het baken steekt scherp af tegen de blauwe lucht in het noorden – hier en daar een schapenwolk. Een rustig westenwindje waait door de haren. Van heinde en verre zijn ze gekomen, de gasten die graag een keer de Rottumeroog Experience mee willen maken. Voor de eerste keer, een enkeling al voor de 3e keer.

Ongeduldig geschuifel aan dek. Na die 3 ½ uur varen wil men naar het onbekende. Het water is nog onvoldoende gezakt dus ik neem de tijd om alvast wat meer over het theater van de Waddennatuur te vertellen. En te laten beleven. Ik vertel iets over het belang van de Rottums voor de vogels – in deze tijd van de grote vogeltrek zijn beide eilanden rustplaats voor menig doortrekker. Op weg naar Zuid-Europa, of verder – naar Mauretanië of zelfs naar zuidelijk Afrika. In het voorjaar zijn beide eilanden belangrijk broedgebied. Rust is een voorwaarde voor broedsucces – je mag er dus niet komen.

De mensen kijken hun ogen uit – de beloofde acteurs van het theater laten zich van hun beste kant zien. Tienduizenden bonte strandlopers vliegen in formatie van Oog en Zuiderduintjes naar het zuiden. Rosse grutto's voegen zich bij hen. Ook een schare scholeksters laat zich horen. Op weg naar de smakelijke hapjes die in het slik liggen wachten tussen beide eilanden. Of verder naar het zuiden – richting de Zuidoost Lauwers en de Reeprielen. Die kant op begint het Wad al aardig droog te vallen.

Eindelijk mag de horde van boord. Instructies goed gevolgd, allemaal prima schoeisel aan om de wandeling naar het beloofde eiland zonder kleerscheuren te maken. Onderweg probeer ik wat te vertellen over het bodemleven. Wat er achter de pierenhoopjes schuil gaat. Over de enorme hoeveelheden en de weinige soorten. De ervaring leert dat ik dat niet te lang moet doen.

Van boord en onderweg naar het eiland.

Dan het bordje ‘verboden toegang’, tussen de primaire duintjes. Ik zet de groep even stil. En heet de mensen welkom. En geef de verplichte preek dat we ons moeten houden aan de regels. En dat het een voorrecht is om hier te mogen zijn, en nog wat formele zaken. Het hoort er bij in mijn rol als vrijwillig gids.
Bij het schuilhok wisselen de gasten van schoenen. Ik laat de mensen om zich heen kijken. We oriënteren ons. In het oosten de bebouwing van Borkum. En ja, daar liggen inderdaad mensen te zonnen. Of zitten in de prachtige rieten strandstoelen te genieten. Naar het zuidoosten de windmolens en bebouwing van de Eemshaven. Past dat in het landschap? Verder naar het zuiden de waddendijk – en de kerktoren van Uithuizen. En in het westen ligt Rottumerplaat – niet toegankelijk voor gasten.

We lopen westom. Ik neem de mensen mee in het verhaal van Rottumeroog aan de hand van relicten. De verspreid liggende stenen, afkomstig van de Grote Markt in Groningen. Restanten van het bombardement – gebruikt als materiaal voor het beschermen van de westpunt van het eiland. Een eindje verderop steken de Gobimatten hun kop. Is dit troep? Of is het de stille verbeelding van waterstaatkundig denken van voor 1990? Toen we het eiland nog wilden fixeren? Ik geniet van de dialoog tussen de gasten over dit fenomeen.

Op het strand sta ik twee keer stil – ter hoogte van de Emder Kaap vertel ik hoe de zee de duinen heeft genomen. Dat de kaap al een keer is verplaatst. En nu weer gevaarlijk dicht op het randje staat. Wat gaan we doen? Laten we hem omvallen of moeten we hem verplaatsen? Behouden of door de zee laten verzwelgen zodat er niets meer overblijft dan een verhaal? Een herinnering? Loslaten of vasthouden?

Dan komen we bij de wash over – bij de doorkijk naar de Eemshaven zien we hoe de dynamiek van wind, stroming en zee de oude duinenrij heeft vervangen door jonge duinen. Met veel strandhaver. Nieuwe natuur, dynamiek die we nauwelijks meer kennen in Nederland. Ook hier weer mooie gesprekken.

Vette klei op het strand.

Aan het eind van de hoge oostelijke duinenrij, tegen de zee aan, doemt een donker plakkaat op. Een droogvallend stuk klei van enkele vierkante meters. Ik toon de vettige klei, laat mensen het voelen. Na enig doorvragen ontdekt men dat het de relicten zijn van een oude kwelder. Het vertelt het verhaal van het eiland dat zich naar het zuiden verplaatst.

De rustpauze op de rand van duinen en kwelder heeft goed gedaan. Het is begin september, de lamsoor is uitgebloeid, de zeeaster daarentegen is op zijn paarsbest. En het zeekraal en het schorrenkruid kleuren van groen naar roestbruin. De kwelder bloost vertel ik, daarbij journalist Koos Dijksterhuis parafraserend. “Waar zijn de vogels”, vraagt een deelnemer. Op het

De washover.

Wad, het is laagwater. Terugscharrelend vinden we oude nesten – lepelaars of zilvermeeuwen. Daar liggen nog schelpen, en resten van krabben. Stille getuigen van het opvetten van de pullen.

De laatste stop als gids doe ik bij de wash over. De plek waar het Waddenzeewater en het Noordzeewater elkaar ontmoeten. Als een navelstreng tussen beide waterwerelden ligt ze daar. Ik heb zelf een keer die ontmoeting mogen meemaken. Noordwest 6 was het, een tij van 1.90 Plus NAP. Prachtig gezicht. Mijn gasten moeten het doen met mijn verhaal. Voor mij is het een onvergetelijke ervaring.

Vijf uur nadat we van boord zijn gegaan, stappen we weer binnen in de wereld van de Noordster. De geur van versgemaakte groentesoep kringelt op uit de kombuis. Het water begint al weer met enige kracht de geul in te komen. Nog even en de oude diesel gaat weer aan – het anker wordt gelicht. Glunderende gasten kijken nog een keer om. Tevreden hoor ik het gekeuvel aan.

Klaas Laansma is vrijwillig gids Staatsbosbeheer (red)

Wie ooit op één van de Rottums is geweest kan zich ongetwijfeld herinneren dat je wel heel erg ver van je af kunt kijken. Die horizon leek eindeloos en bevestigde het Jan-Wolkersgevoel dat je je inderdaad op een onbewoond eiland waande. Dat er niemand woont klopt nog steeds maar inmiddels weten we dat de bewoonde wereld steeds dichterbij komt.
Na de ramp met de MSC Zoe werd de kwetsbaarheid van de eilanden duidelijk. Scheepvaart met al of niet gevaarlijke lading zit soms vlak onder de kust.

Wat gebeurt daar op die horizon

Henk Postma

Het was duidelijk dat in geval van een scheepsramp meteen het strand en duinen vol troep ligt dat in de oneindigheid der dagen zijn stempel drukt op die ongerepte natuur. Ook de horizon is door de zichtbare aanwezigheid van tientallen windmolens aan het veranderen.
De Nederlandse Kustwacht, aldus Edwin Granneman en woordvoerder van het KWC, die toezicht houdt op de Noordzee, vertelt ons desgevraagd dat die scheepvaart routes vlak bij de kust nadrukkelijk aanwezig zijn.

Bij storm spelen diepgang en lading van een schip een cruciale rol van betekenis. Uit informatie van de Nederlandse Kustwacht wordt dit bevestigd: “Op deze route kunnen bepaalde wind- en golfcondities en getijden leiden tot grote domp- en slingerbewegingen van het schip die de veilige afstand tussen het schip en de zeebodem in gevaar brengen. Voor schepen met afmetingen vergelijkbaar met die van MSC Zoe ontstaat daarmee het risico van contact of bijna-contact met de zeebodem”. Dat was één van de redenen waarom er in zeer korte tijd enorm veel troep aanspoelde. Toch is nadien de rol van het KWC nog steeds dezelfde.

“De scheepvaartroutes zijn niet gewijzigd. De Kustwacht is op 31 oktober 2019 geïnformeerd over de door de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OVV) gegeven waarschuwing voor het varen met schepen, vergelijkbaar met de afmetingen van MSC Zoe, op de zuidelijke vaarroute nabij de Waddeneilanden. Als Kustwacht zenden we sindsdien dagelijks een navigatiebericht uit naar de scheepvaart. Als er daadwerkelijk een golfhoogte van 5 meter of meer is op de Noordzee, geven we dit advies actief door aan de schepen”, aldus Granneman. Navigatie berichten, worden o.a. via de marifoon uitgezonden voor alle scheepvaart. (… red.)

“In dit navigatiebericht staat dat bij golfhoogten vanaf 5 meter en slecht weer schepen langer dan 300 meter en breder dan 40 meter kans hebben om de zeebodem te raken op de zuidelijke vaarroute nabij de Waddeneilanden. De alternatieve noordelijke route wordt aanbevolen. Bij golfhoogten vanaf 5 meter roepen we schepen (die voldoen aan die dimensies vanaf 300 meter) actief op via de marifoon als zij ter hoogte van Texel (‘voor de afslag’) varen waar ze de keuze hebben om de zuidelijke of noordelijke route te nemen. We geven het advies om de noordelijke route te nemen vanwege de golfhoogten. Dit is een advies aan de kapitein, want de Kustwacht heeft geen mandaat om verkeersaanwijzingen op te leggen. De kapitein is niet verplicht dit advies op te volgen. “

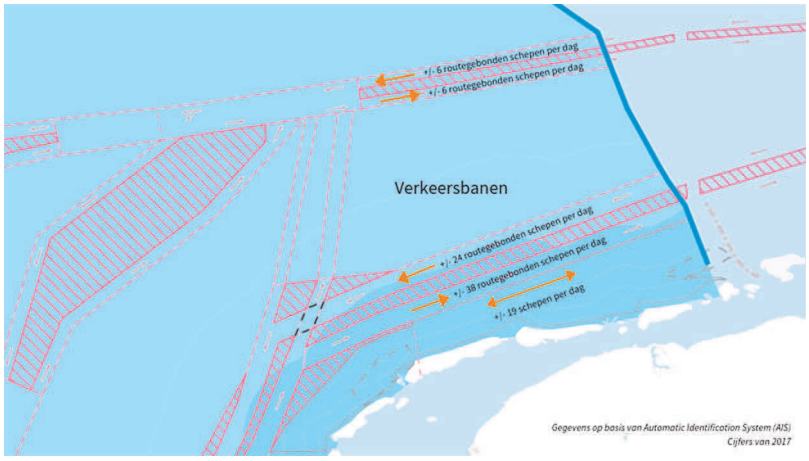

Bron: www.kustwacht.nl.

Kortom, het verbieden van de doorvaart voor grotere en diepere schepen is niet aan de orde. Bovendien is het KWC geen partij die zich toelegt op het belang voor ecologische waarden van de eilanden. Granneman: “ Als Kustwacht monitoren we het scheepvaartverkeer of ze zich bijvoorbeeld aan de verkeersregels houden. Ook als schepen technische problemen hebben, melden ze het aan het Kustwachtcentrum.”
Het beheer en in stand houden van de ecologische waardes van de eilanden ligt bij de terreinbeheerders die opereren vanuit hun Beheersplannen ingegeven door de kaders van Natura 2000.

Naast de scheepvaart zijn er de windmolenparken die beeldbepalend zijn voor de skyline van de Rottums. Wandelend over het strand van Plaat of Oog wordt je oog getrokken door een lint van windmolens, welke op linie vanaf 67 km (!) uit de kust zichtbaar zijn. Hier bevindt zich Park Gemini.

Voor ons is het interessant om dit eens vanuit het perspectief van Cultuurhistorisch erfgoed te analyseren. Onze rijksoverheid stelt namelijk dat cultureel erfgoed goed gepositioneerd moet worden bij ruimtelijke ontwikkelingen op de Noordzee.

Het beleid voor Cultureel Erfgoed is op zijn beurt weer vastgelegd in de Visie Erfgoed en Ruimte. Voorafgaande aan bouwactiviteiten voor dit windmolenpark is een gedegen bodemonderzoek een vereiste.
(bron: https://windopzee.nl/onderwerpen-0/effect-op/omgeving/cultureel-erfgoed/)
Mocht blijken dat er sprake is van archeologische vindplaatsen dan dienen de bouwwerkzaamheden te worden begeleid en kunnen zelfs maatregelen worden getroffen om die vindplaatsen te beschermen, danwel kan er uitsluiting plaats vinden van bouwactiviteiten . De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed is hier nauw bij betrokken.
Vooralsnog zal vanwege de grote afstand tot de Rottums deze activiteit weinig tot niet merkbaar zijn.
Wat voor de Rottums zeker impact zal hebben zijn de tracé voorstellen voor de grondkabels naar de vaste wal.

Op 31 januari 2020 is de definitieve Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) door de minister van Economische Zaken en Klimaat vastgesteld. Op deze concepten zijn zienswijzen en reacties gegeven.

Met name de Tracéalternatieven Eemshaven-oost en Eemshaven-midden laten zien dat de kabels vlak langs de beide Rottums gepland zijn .
Tracéalternatief Eemshaven-midden loopt vanaf het platform in de richting van Schiermonnikoog en Rottumerplaat. Tracéalternatief Eemshaven-oost buigt tussen Rottumeroog en Borkum af naar het zuiden. (bron: Net op zee Ten noorden van de Waddeneilanden Concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau)

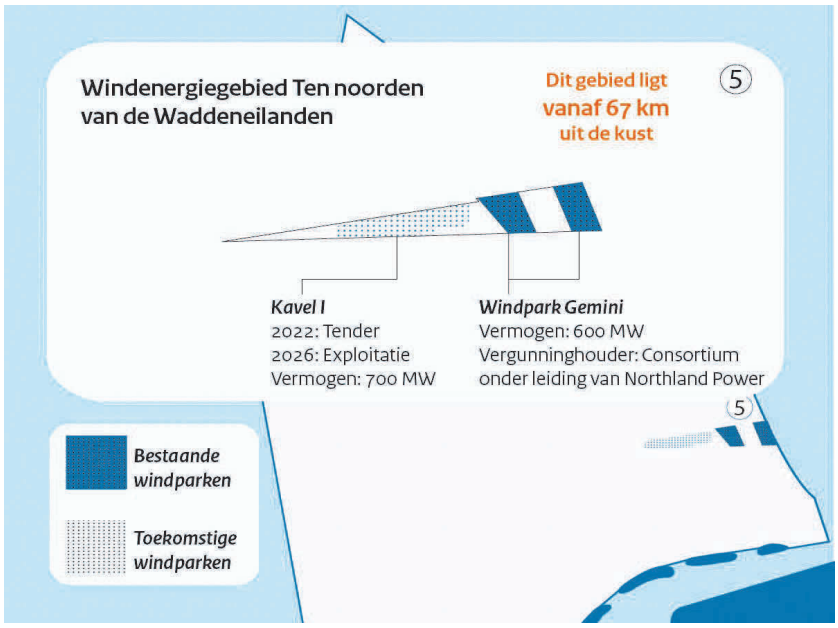

Bron: https://windopzee.nl/imagemaps/kaart-waar-wanneer/waddeneilanden/.

Windmolens boven Rottumerplaat.

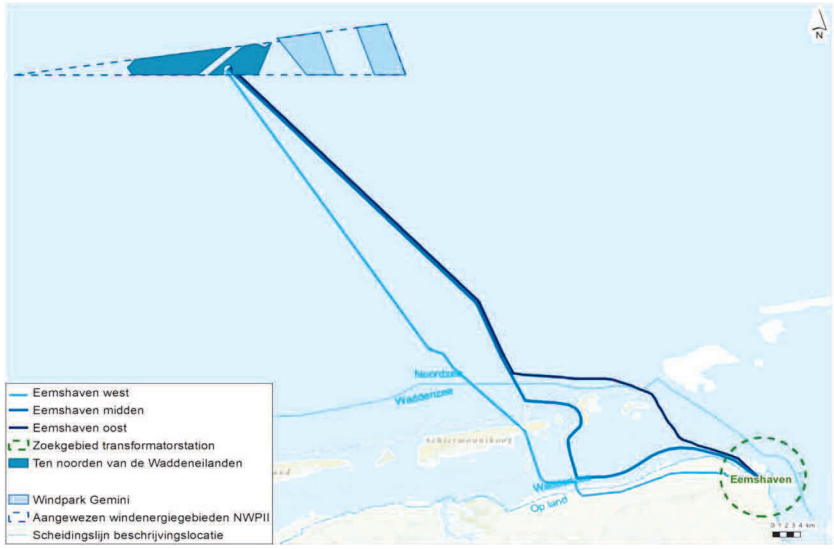

Bron: https://www.rvo.nl/onderwerpen/bureau-energieprojecten/lopende-projecten/hoogspanning/net-op-zee-ten-noorden-van-de-waddeneilanden.

Het eiland Rottumeroog kent sinds 1965 geen permanente bewoning meer. In de eeuwen daarvoor woonde er gewoonlijk enkel het gezin van de voogd met inwonend personeel. Het dichter bevolkte buureiland Borkum werd echter vanaf 1834 een badplaats van steeds grotere betekenis. Er kwamen hotels en pensions en de badgasten zochten vertier. Eén van de mogelijkheden was om met een zogenaamde 'Lustkotter' een dagtochtje naar het buureiland te maken. Dit verklaart dat de oudste prentbriefkaarten met Rottumeroog hun oorsprong vinden in het buureiland.

Oudste prentbriefkaarten van Rottumeroog zijn Duits

Egge Knol

Souvenir foto naar de aquarel van Gustav Süs. Uitgave W. Haynel Emden. Collectie Groninger Archieven 818-12950.

Borkum

De grote kolonies met zeevogels trokken de aandacht. Naast het Ostland op Borkum kwamen er ook dagtrips met een zeilboot naar Rottumeroog op gang. In 1864 liet de Emder uitgever Haynel twee aquarellen maken om deze als fotoreproductie te kunnen verkopen. De originele aquarellen van deze foto's berusten tegenwoordig in het *Heimatmuseum 'Dykhus'* op Borkum. Gustav Süs uit Düsseldorf maakte de afbeeldingen, één van Borkum en één van Rottumeroog. Die laatste laat duidelijk de vogelkolonie zien. Voor de rede ligt een zeilbootje, terwijl op het strand een wagen het gezelschap opvangt.

Vier jaar later staat een andere afbeelding van Rottumeroog bij een artikel in een Duits familietijdschrift over Borkum. Ook hier weer een zeilboot op de rede en een kar vol vrolijke mensen. Grote bekendheid kreeg de grote kolonie van grote sterns, in Groningen beter bekend als 'zeezwaluwen' (Duits: *Seeschwalben*). Prachtige vogels die eind-19e eeuw sterk te lijden hadden van de vogeljacht ten behoeve van de decoraties op dameshoeden. Veren waren toen hot. De voogd van Rottumeroog verdiende echter goed aan de eierhandel. Hij had een uitgekiend systeem ontwikkeld om de eieren te oogsten op een wijze die ook voor de vogels broedsucces betekende. Dus kwamen de vogels alle jaren terug. Hij beschermde de nesten ook tegen roofvogels, al moest hij een koppel raven, die in een van de beide kapen woonden, gedogen.

In de tiende druk van Haynels reisgids voor het Noordzee-eiland Borkum worden de zeiltochten beschreven. Naast rondvaarten naar het licht-

De Segelbuhne *op Borkum met een 'Lustkotter' vol met dagjesgasten. Kaart uitgegeven door fotograaf Ruchard Gehrmann op Borkum en verzonden in 1908.*

schip Borkumriff, vistochten en zeehondenjacht werden uitstapjes gemaakt naar de buureilanden Juist, Norderney en Rottum. Over het laatstgenoemde eiland schreef de gids:

Bij enigermate gunstige wind bereikt men dit alleen door de voogd en zijn gezin bewoonde eiland in een of twee uren vaart, waartoe makkelijk een genoeglijk reisgezelschap te vinden is. Het op zich kleine eilandje bestaat door zorgvuldige teelt voor het grootste deel uit vruchtbaar weideland; in de duinen hebben ontelbare zeevogels hun, de voogd een ruim 1000 gulden opleverende, nestplaatsen. Deze vormen het hoofddoel van de Rottumreizen. De bezoekers vinden in de woning van de voogd een vriendelijk ontvangst en een attente bediening met eenvoudige krachtige kost.
De bezoeker is het niet toegestaan een jachtgeweer mee te nemen, omdat de voogd de rust van zijn gevederde vrienden niet gestoord wil hebben. Een tragikomische, zij het maar zelden voorkomende gebeurtenis is het als, door een plotselinge ongunstige wind of door algehele windstilte, het reisgezelschap tot een onvrijwillige overnachting op het eiland gedwongen is. Als het gezelschap niet te groot is, vermag de voogd wel een comfortabele nachtrust verzorgen, maar anders moet men met een slaapplaats in het hooi of stro genoegen nemen. [vrij vertaald door de auteur]

Het eiland Borkum maakte een snelle ontwikkeling door en rond 1900 was er een boulevard met grote hotels. Bij het weststrand van Borkum was eind-19e en in de eerste decennia van de 20e eeuw een steiger voor zeilboten, ter plaatse bekend als die *Segelbuhne*. Hier lag de 'Godo' van Haye Teerling, maar ook de 'Johanna' en later de 'Willy' van Hermann Akkermann, een groot zeehondenjager. Een prospectus van Borkum (1898) vertelde dat op het buureiland Rottum een nog grotere vogelkolonie was dan op het Borkumer Ostland.

De oudste prentbriefkaarten
Geen wonder dat er van de jaren rond 1896 al talloze prentbriefkaarten te vinden zijn met ansichten van Borkum. Naast kaarten met één beeld zijn er kaarten met meerdere gezichten op het eiland. De oudste kaarten zijn litho's, gemaakt in grote fabrieken aan het vaste land. Op twee van de meerluikskaarten staat een afbeelding van de *Vogelcolonie*. Een afbeelding gebaseerd op de eerder vermelde aquarel van Süs uit 1864. Kortom, een afbeelding van Rottumeroog. Zo zijn deze kaarten de oudste prentbriefkaarten van het eiland Rottum.
Hoewel de afbeelding onmiskenbaar is overgenomen van de afbeelding van Rottumeroog, goed herkenbaar door het voogdhuis en de zeekaap, geeft het niet de actuele toestand van die tijd weer, want in 1887 was een nieuw voogdhuis in een wat andere stijl gebouwd. Eén kaart is uitgegeven door 'W. Schwalbe Buch und Kunsthandlung' in Emden en in meer kleuren gedrukt

Drie litho-kaarten van Borkum met steeds rechtsboven een afbeelding van Rottumeroog onder de titel 'vogelcolonie', gebaseerd op de aquarel van Gustav Süs.

bij Louis Glaser in Leipzig. Zo staat te lezen in de kleine lettertjes. De kaart is meermalen herdrukt. De mij bekende oudst kaart is van 4 augustus 1896. Op 11 augustus 1899 verzond een Nederlandse Borkumganger een kaart van een nieuw type. Het is een litho in groentinten die de indruk moet wekken een fotoafdruk te zijn. Het was een vernieuwde drukvorm waar drukker Glaser veel bekendheid mee kreeg. Dit bedrijf was wereldberoemd door zijn lithografieën.
De tweede kaart, mogelijk van dezelfde drukker, werd op Borkum uitgegeven door hoffotograaf Jean Babtiste Feilner. De kaart laat het strand zien, met rechtsboven een ruit met een afbeelding van de *'Vogelcolonie'* en daaronder de *Segelbuhne*. Beide kaarten hebben

Deze fotokaart is in 1904 als nieuwjaarsgroet verzonden door Duitse bezoekers aan de toenmalige voogd van Rottumeroog G.K. van Dijk.

aan de voorzijde ruimte voor een geschreven tekst, want tot 1905 mocht aan de adreszijde geen andere tekst staan.
Een aparte categorie vormen fotokaarten: afdrukken van foto's op briefkaartpapier. Vaak werden deze als herinnering bewaard, maar soms ook wel verstuurd. Een opmerkelijk voorbeeld is een foto van de twee kinderen van voogd Geutje van Dijk. De foto is naar hem toegezonden als kerstwens door de Borkumer badgast Frau L. Schwarte uit Frankfurt am Main op 2 december 1904. Veel vaker zijn er fotokaarten van groepen die met een zeilboot van Borkum naar Rottum voeren en weer terug. Het opschrift luidt vaak 'Rottum' met een jaartal, maar de foto is vaak genomen bij de *Segelbuhne* op Borkum. Dat was een aanlegsteiger bij het strand waar verschillende zeilboten gereed lagen voor dagjesgasten of zeehondenjagers.

Rottumeroog alleen op de kaart
De eerste twee kaarten met alleen Rottumeroog als onderwerp zijn op Borkum uitgegeven door boekhandelaar Paul Scharphuis van Borkum. Zij dragen zijn nummers 343 en 344. Ze werden echter ook of vooral op Rottum verkocht. De een is getiteld *Huis van den strandvoogd van Rottumeroog*, de ander heeft zelfs nog een Duitstalige titel *Kolonie der grossen Seeschwalben auf Rottumeroog*. Onder de titel '*Groote zeezwaluwen'* is de foto later door A.B. Wigman gepubliceerd in het tijdschrift *Buiten* van 7 augustus 1915.
Het is goed denkbaar dat Hendrik Toxopeus, sinds 1908 de voogd van Rottumeroog, de kaarten geregeld heeft, want zijn vrouw Mina Bekaan was afkomstig van Borkum. Hij was eerder sleepbootkapitein geweest op een eigen sleepboot met de naam Borkum. De voogd had vele hartelijke contacten met het Duitse buureiland. De verkoop van prentbriefkaarten werd voor de voogd een van de vele vormen van bijverdienste. Er volgden in jaren '10 en '20 nog zo'n twintig andere kaarten die merendeels in Nederland werden gedrukt. De Nederlandse militairen in de Eerste Wereldoorlog maar in de jaren '20 ook vele Duitse dagbezoekers namen de kaarten af. Daarna bleef het decennia stil op het prentbriefkaartenfront totdat Hendrikus Kooi ten behoeve van de SVRR opnieuw kaarten liet drukken van het eiland.

Literatuur
Das Nordsee-Insel Borkum. 10e dr. (Emden 1894) 126.
Reinhold W. Feldman, *Grüsse aus Borkum.* 3e dr. (Borkum 1992) 67-69.
Egge Knol, 'De Kolonie grote sterns op Rottumeroog', *Stad & Lande* 29 (2) (2020) 30-35.

Kaart met Duits opschrift, uitgegeven door Scharphuis op Borkum. De kaart is 15 december 1914 verstuurd door een vaandrig-telegrafist Bergman die schreef 'heden nog geen verbinding, maar heb nog hoop dat het in orde komt'.

Een prentbriefkaart van Rottumeroog uitgegeven door Paul Scharphuis op Borkum.

ANBI

De Stichting Vrienden van Rottumeroog en Rottumerplaat is door de belastingdienst per 1 mei 2019 aangewezen als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). De ANBI-status biedt belastingvoordelen voor zowel de instelling als de gever.

- Een ANBI betaalt geen erfbelasting of schenkbelasting voor erfenissen en schenkingen die de instelling gebruikt voor het algemeen belang.
- Als een ANBI zelf schenkingen doet in het algemene belang, dan hoeft de ontvanger geen schenkbelasting te betalen.
- Vrijwilligers die voor een ANBI werken, doen daarmee onder bepaalde voorwaarden een gift aan een ANBI.
- Donateurs van een ANBI mogen hun giften aftrekken van de inkomsten- of vennootschapsbelasting.
- De ANBI-status kent een publicatieplicht om inzicht te geven in de stichting. De hiervoor aangewezen documenten en informatie vindt u op onze website www.rottumeroog.org (Over SVRR).

Doorlopende Algemene Machtiging Automatische Incasso

☐ Ik machtig de Stichting Vrienden van Rottumeroog en Rottumerplaat (S.V.R.R.) tot het jaarlijkse afschrijven van mijn donatie:

Naam heer/mevrouw : .....

Adres : .....

Postcode/woonplaats: .....

E-mail : .....

IBAN.nr. : .....

Uw handtekening : .....

☐ Minimum donatie € 15,00 ☐ € 25,00

☐ € 20,00 ☐ anders, n.l. € .....

Datum (ingang machting) : .....

(U kunt altijd binnen 30 dg. na overboeking uw bank opdracht geven uw betaling terug te boeken). Een telefoontje naar onze secretaris of penningmeester is voldoende om uw automatische afschrijving stop te zetten.

Stichting Vrienden van Rottumeroog en Rottumerplaat

Katershorn 13
9989 EW Warffum

U kunt dit formulier uitknippen of, als u de fraaie achterplaat niet wilt beschadigen, kopiëren en in een envelop opsturen.